

KORKUDAN KORKMAK

M. İrem YILDIZ*

Öz: Korku ve kaygı çoğu zaman birlikte anılan bazen de yanlışlıkla birbirinin yerine kullanılan, tehdit algısına ikincil ortaya çıkan nahış duygulardır. Korku ve kaygı duyguları antik çağdan bu yana felsefe ve ruh sağlığı perspektifinden farklı şekillerde kavramsallaştırılarak bugünkü kullanım biçimlerine evrilmiştir. Korkunun psikolojik/felsefi bakımdan irdelenmesinde çoğunlukla korku nesnesi ve korkutucu olan üzerine odaklanılmaktadır. Ancak korkuyla ilgili düşüncelerin olumsuzluğu sadece korkunun nedeninden değil korkunun kendisinden de kaynaklanır. Yani gözden kaçırılmaması gereken bir başka olgu da korkunun kendisinden korkmaktır. Fenomenolojik olarak korku duymak varoluşa ilişkin yapısal bir özelliktir. Hem bireysel hem de toplumsal korkular için esas olan korkudan korkunun bertaraf edilmesidir. Otoritenin güç uygulamasından korkmak kişinin eylemlerinde özgür olmasının önünü tıkarken korkudan korku düşünce özgürlüğünün önünde engel oluşturur. O nedenle korkuların, korkudan korkma hâlinin ve korkuların bireysel kaynağı ile ilgili farkındalığın kazanılması korkudan özgür olmanın ilk aşamasıdır.

Anahtar sözcükler: kaygı, korku, özgürlük, itaat

Fear of Fear

Abstract: *The fear and anxiety are unpleasant feelings, which occur secondary to perception of threat and that are usually associated with each other, sometimes mistakenly used in place of each other. Since antiquity, these feelings have been conceptualized in different ways from the perspectives of philosophy and mental health and have evolved into their current forms of use. The discussions on the fear with regard to psychology/philosophy mostly focus on the object of fear and on what is frightening. However, the negativity of fear-related thoughts arises not only from the cause of fear but also from fear itself. In other words, another phenomenon that should not be ignored is the fear of fear. Feeling fear, in terms of phenomenology, is a structural feature related to existence. The elimination of fear is essential regarding both individual and social fears. Fear of fear hinders freedom of thought as the fear from use of force by authorities creates barrier before the freedom of action. Therefore, gaining awareness about fears, the phenomenon of fear of fear and individual source of fear is the first stage of freedom from fear.*

Key words: *anxiety, fear, freedom, obedience*

Giriş

Kaygı ve korkuyla ilgili kavramsallaştırmalarımız antik çağdan bugüne kadar nasıl evrilmiştir? Antik çağ etimolojisi ile başlarsak; anksiyete (kaygı) Grekçe angh sözcüğünden köken alır (kısıtlama, tazyik, daralma anlamına gelir). Freud ise anksiyeteyi tümünün olmasa da çoğu ruhsal bozukluğun kökeni olarak tanımlar. Kierkegaard'a göre ise kaygı varoluşaldır ve seçme özgürlüğünden köken alan bir korkudan kaynaklanır. Çoğu zaman birlikte anılan kimi zaman da bilerek ya da bilmeyerek birbirinin yerine kullanılagelen korku ve kaygı kavramlarının birbirinden farkını ortaya koymak da gerekir.

LeDoux' a göre korku (fear) fiziksel olarak var olan bir tehditle ilişkili tehlikenin öngörülmesidir (antispasyon) (**LeDoux, 2015**). Kamp yaptığınız ormanlık alanda karşınızda bir ayının belirmesi durumunda hissettiğiniz duygu korku duygusudur. Kaygı (anksiyete) ise hangi zaman ve bağlamda ortaya

çıkacağı belirsiz bir tehdidin öngörülmesine ilişkin bir duygudur. Örneğin; kampta çadır içindeyken dışarıda dolaşıyor olabileceğini düşündüğünüz vahşi hayvanlardan gelebilecek zarara ilişkin öngörünüze bağlı hissettiğiniz rahatsız edici duygu kaygıdır.

Son 20-30 yılda Pavlov'un köpeklerle açlık durumlarında yaptığı korku koşullaması deneyleri korku ve kaygı araştırmalarında bir altın standart olarak anılmaktadır. Modern araştırmalarda ise korku koşullaması deneyleri genellikle sıçanlarla yapılmaktadır. Öncelikle, kafeste tutulan sıçanların koşullu uyarıcı olarak seçilen sese ve koşullu olmayan uyarıcı olan ağırlı elektrik şokuna verdikleri tepkiler gözlemlenir. Ardından ses ve ağırlı elektrik şoku uyarıcıları tekrarlayan kereler birlikte verilir (koşullama). Bu koşullama sonrasında ses uyarıcı tek başına verildiğinde sanki şok verilmişcesine sıçanın korku tepkisi vermesi (ki bu tepki genellikle sıçanın donakalmasıdır) bir korku koşullaması örneği olarak sunulmaktadır.

*Uzm. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD.

Geliş Tarihi / Received : 18.03.2017

Kabul Tarihi / Accepted : 21.05.2017

Artık ses uyarını çok uyarısına benzer bir korku yanıtı oluşturmaktadır.

Araştırmacılar içsel bir korku yanıtı oluşturan uyarını kontrol etmek yoluyla uyarı ve yanıt arasındaki ilişkiyi oluşturan anahtar devreleri bulmayı hedeflerken korku ve kaygının beyinde nasıl işlediğini bulmaya çalışırlar. Ancak hikâyenin hep daha fazlası vardır. Korku koşullanmasını anlamaya çalışırken sorulması gereken asıl soru "Ayıdan korktuğumuz için mi kaçarız yoksa kaçtığımız için mi korkarız?" sorusudur. Aslında burada sorulan iki ayrı soru vardır. Neden tehlikeden kaçarız? Bizi gerçekten korkutan nedir?

Birçok araştırma ilk soruya yanıt arar. Bu soruya yanıt ararken de tehlikeyle karşılaşıldığında verilen olası iki yanıt biçiminden biri olan koşmak/kaçma yanıtından çok donakalma yanıtına odaklanılır. Tehlike durumunda donakalırız çünkü tehdit edici olay korku yanıtımızı başlatan merkez olan amigdalamızı korku durumuna geçirir. Ancak LeDoux ve arkadaşlarının önerdiği üzere insanlar tehlikelere herhangi bir tehdit algısı olmaksızın ve korku duymadan da yanıt verebilmektedirler (LeDoux, 2015). Bu durum tehdit durumunun subliminal (bilinçdışı) temsillerle verildiği sağlıklı kişilerde ve kortikal körlüğü olan kişilerde yapılan deneylerle gösterilebilmektedir. Kortikal körlüğü olan kişi gözleriyle gördüğünü bilinçli olarak algılayamaz ancak gözlerdeki sinir hücrelerinden algıyla ilişkili bilgiyi işleyen beyin korteksine bilgiler ulaşır ve görsel uyarı bilinçdışında algılanır. Yani bu kişiler bilinçli olarak görmedikleri görsel uyarılara yanıt verirler. Uyarı bilinç düzeyinde görmezler, korku hissettiklerini bildirmezler ama amigdaları ve bedenleri bilinçli olarak tehlikeli uyarıyı gören kişiyle benzer biçimde yanıt verir (Le Doux, 2015). Bu bulgular tehdit edici uyarının bariz bir biçimde korku duygusuna neden olabileceğini gösterirken aynı zamanda bilinçli olarak işlenmeksizin ve korku duygusu eşlik etmeksizin de tehditle ilişkili bedensel yanıtlarımızı oluşturabileceğimizi göstermektedir.

LeDoux korku ve kaygı alanındaki araştırmaları daha etkin hâle getirebilmek için tehditin bilinç dışı işlenmesi durumunda korku sözcüğünü kullanmamayı önermektedir. Söz konusu olanın korkunun değil tehditin koşullanması olduğunu ileri sürmektedir. Evrimsel olarak tüm canlıların yaşamda kalabilmeleri için korku hissetmeden tehditle ilişkili işleme yapılabilmemesi ve tehditten kaçınmak için gerekli önlemlerin alınabilmesi değerlidir.

Korku ise bilişsel olarak da deneyimlenen bir duygu hâlidir. Anılarımız, beklentilerimiz, şemalarımız, kavramsallaştırmalarımızın etkisiyle oluşur ve temel defansif motivasyonel süreçlerden ayırt edilmesi gerekir.

Kaygı da bazı özel durumlar dışında korkuya benzer şekilde bilinçli olarak yaşadığımız bir duygudur. Zihnin bilinçli olarak deneyimlenen kaygı/korku biçimindeki duygusal durumlarının evrimsel olarak atalarımızdan kalıtılmadığı da ileri sürülmektedir. Bu nedenle de korku ve kaygı terimlerinin bu duygularla ilişkili bilinç dışı süreçleri anmak üzere kullanılmaması önerilmektedir. Bu süreçleri "korku uyarını korku sistemini aktifleştirir ve korku yanıtı oluşur" gibi bir biçimde kavramsallaştırmak yerine "tehdit edici uyarılar savunma sistemlerini aktifleştirir ve savunma yanıtları oluşur" biçimindeki kavramsallaştırma biçimleri önerilmektedir (LeDoux, 2015). Nörobilim, psikoloji ve felsefe perspektiflerinden bakarak kaygı ve korkunun altında yatan mekanizmaların aydınlatılması gerekir. Öncelikle tehditin işlenmesi, tehdite ilişkin korkunun "kaç veya savaş" yanıtları çerçevesinde koşullanması ve bu yanıtların altında yatan nöral devrelerin anlaşılması gerekir.

Kaygı bozukluklarının güvenlik ve tehdit arasındaki ayrımın yapılamamasından kaynaklandığı ileri sürülür. Kaygıdan günlük yaşamda söz ettiğimizde kimi zaman korkuyu kastederiz. Aslında kaygı gelecekte olması istenmeyen ama potansiyel olarak gerçekleşme olasılığı olan bir olayla ilgili tasalanmak biçiminde tarif edilegelmiştir. Korku ise aktüel/gerçek bir durumla ilgili duyduğumuz kaygıdır. Bazı ekoller kaygıyı insana özgü bir durum olarak nitelerken korkunun insan dışındaki türlerle de ilgili olduğunu ileri sürerler. Korku ve kaygı arasında sıkça yapılan bir başka ayrım ise korkunun gerçekçi bir tehdite verilen uyum sağlayıcı bir yanıt olarak, kaygının ise zaman ve mekân boyutlarında daha yaygın olarak hissedilen bir duygudurum olup şimdiki durumdaki ya da gelecekteki bir tehdit algısına ilişkin aşırı veya mantıksız tepki olarak görülmesidir (Barbalet ve Demertzis, 2013).

Bireyden topluma geçtiğimizde ise korku ve kaygı kavramları daha da çok birbirine karışır ve birbirinden ayrılması güç bir konuma ulaşır. Politik gerilimler pek çok duygu hâliyle birlikte kendini var eder. Her türlü politik etkinlik bir tür duygu hâli/iklimi ile birlikte gider. Politik anlamı olan duygular içinde en belirgin olanın korku olduğu düşünülmektedir (Barbalet ve Demertzis, 2013).

Bir duygu olarak korku

Korkuyla ilgili yapılan klasik tanımlamalar daima onun kısıtlayıcı, işlevsizleştirici özelliklerinden dem vurur. Kalp çarpıntısı, yüzde solukluk ya da kızarma, soğuk soğuk terleme, kas seyirmeleri, hızlı soluma, ağız kuruluğu gibi belirtilerle temsil edilen korku, Darwin'in klasik tanımlamasından bu yana bu karakteristik özellikleriyle anılmaktadır (Şaşırtıcı ve şok edici özellikteki ani ve tehlikeli olaylar karşısında ortaya çıkan duygusal tepki). Klasik yazında korkunun bedensel ifadesi ve uçlardaki özellikleri genellikle ön plana çıkar. Tehlikeli bir durumda kaçma ya da savaşıma (daha az) yanıtının ortaya çıkmasıyla ilgili evrimsel bakış açısı korkunun yazının başında da vurgulandığı üzere kısıtlayıcı yönünü ön plana çıkarır. Darwin, korkuyu yukarıda da ele aldığımız gibi evrimsel açıdan kavramsallaştırır, günlük yaşamla ilgili olduğu halde dehşet verici nitelikte ya da yaşamsal olmayan olaylarla ilişkili korkular dışarıda bırakılır (**Barbalett ve Demertzis, 2013**). Evrimsel önemi nedeniyle korku kimi yazarlarca birincil/temel bir duygu olarak kabul edilir. Kimi yazarlarca da korkunun daha karmaşık bir duygu olduğu ileri sürülür. Descartes korkunun temel bir duygu olmadığını ileri süren nadir kişilerdendir. Bir duygunun birincil/temel bir duygu olarak kabul edilebilmesi için önerilen ölçütler şunlardır: a) Diğer hayvan türlerinde de bulunmalıdır b) Beyin sisteminde içsel olarak belirlenen biyolojik bir dayanağı olmalıdır c) Yaşamın erken evrelerinde gelişmelidir d) Bir ya da daha fazla daha basit duygudan oluşmamalıdır e) Kendine özgü/karakteristik bir evrensel örüntüde ifadesini bulabilmelidir (**Ekman ve Cordaro, 2011**). Birincil duygular evrimsel süreçlerde önem taşırlar. Korkma kapasitesi bu perspektiften bakınca primatlarda ve diğer memelilerde de bulunur. Bireylerin öngörülen bir tehlikeden ya da tehlike tehdidinden kaçmaya güdülenmesindeki harekete geçirici rolü nedeniyle korku duygusu türün yaşamda kalması açısından önem taşır.

Bir duygu olarak kaygı

Heidegger'e göre insanın varoluşuna yakından bakabilmek için insana ait duygulardan yola çıkmak gerekiyordu. Kendini en çıplak hâliyle açık eden bir duygu vardı ki o da kaygı/ anksiyete (Angst) idi. Heidegger de anksiyeteyi temel bir duygu olarak niteliyordu (Grundstimmung) (**Johnson, 2013**). Heidegger dünyada var olmayı "dasein" olarak adlandırır. Dünyada var olmanın en temel hâlinde bile varoluşumuza bir duygu eşlik etmektedir. Bu duygu ne "içeri" den ne de "dışarı" dan gelmekte, tam da varoluşumuzun kendisinden kaynaklanmaktadır.

Anksiyete korkunun tersine ilişkili nahoş duyguyu ortaya çıkarmak için belirli bir nesneye gereksinim duymaz, dünya da var olmakla yüzleşmek anksiyeteyi doğurandır. Angst/anksiyete, "dasein" in şok edici özellikteki bireyselleşmesidir.

Dünyadaki gündelik var oluşumuzda tutturduğumuz yollar vardır ki bu yollarla ilgili farkındalığımız yok denecek kadar azdır. Dünya bizi büyüler ve yaşamımız dünyanın ritmine ve faaliyetlerine bütünüyle kaptırılmıştır. Dünyadan ayrı bir varoluşumuz asla olmamıştır. Farkında olmadan tutturduğumuz yolda rahvan yürürken bir an için tökezlediğimizde, dünyanın ritminden kopup yörüngesinden çıktığımızda ne hissederiz? Peki dünyanın dışında ya da dünyanın içinde eğreti bir yerde durduğumuzu farketdiğimizdeki duygudurumumuz ne ola ki? Heidegger dünyadaki bir bütün olarak var olma hâlimizle ilgili farkındalığımızın temel duygusunun kaygı (anksiyete) olduğunu ileri sürer. Kaygının varoluşla ilgili yönetsel bir işlevi olduğunu ve bunun "care (ihdimam)" (concern/sorge/) için önemli olduğu belirtir. Kaygının sayesinde "Orada" olabilmeyi farklı yolları aranır (birşeyle ilgili olmak, birşey üretmek, bir şeyle/kimseye meşgul olma ve ona bakım verme, bir şeyden faydalanmak, birşeyin sona ermesine ve gitmesine olanak sağlamak, birşeyi üstlenmek, sonuca ulaşmasını sağlamak, düşünmek, tartışmak, belirlemek vs...) (**Johnson, 2013**).

Ancak kaygının yönetsel işlevinden öte bir varoluşsal rezonansı olduğu da düşünülür. Heidegger'e göre kaygı basitçe birşey ya da biri için endişelenmekten ibaret değildir. Hatta kaygıyı huzur, sakinlik gibi duygu halleri ile birlikte anar ve bireyin özgür ve otantik kendiliğinin kendini ilk kez kaygıda var ettiğini ileri sürer. Çeşitli edebiyat eserlerinde (Bulantı:Sartre; Yabancı:Camus) bu ruh hâlinin örnekleri Heidegger'in kendisinin ağır bir şekilde eleştirdiği varoluşçuluk akımında verilmiştir.

Heidegger'in bahsettiği kaygının ne olduğunu anlamak için bu ruh hâlini başka bir duygudurumdan, korkudan ayırt edebilmek gerekir. Heidegger'e göre korku, her zaman tehdit edici birşey ya da bir durumun varlığında oluşur. Örneğin örümcekte korkuyorsanız, korkunun nesnesi olan örümceği ortadan kaldırırsanız ilişkili korku da ortadan kalkacaktır. Banyoda tekrar örümcekle karşılaştığınızda ise korku yeniden ortaya çıkacaktır. Örümcekte korkmayan başka bir kişi örümceği yeniden ortadan kaldıracak ve örümcekle ilişkili korkumuz yine yok olacaktır.

Kaygı ise bambaşka bir biçimde oluşur ve kendini gösterir. Korku özgün ve belirli bir şeyle ilgili iken, kaygı belirli olmayan birşey ya da durumla ilgilidir. Eğer korku dünyadaki belli bir şeyle mesela örümcekle ilgili ise, kaygı örümceğin bulunduğu bir dünyada yaşamakla ilgilidir. Kaygı tamamen tanımlanamamış bir durum karşısında oluşabilir (hiçbir şey/hiçbir yer) (**Crtitchley ve Schürman, 2008**). Heidegger daha önce insanların kendilerini büyüleyen, zengin bir anlam taşıyan dünyada buluverdiklerini söylemişti. Diğer bir deyişle dünya bir nevi yuva idi. Kaygı durumundayken bu yuvada bulunma hissi, yaşama atfedilen zengin anlam birdenbire kaybediliverir. Günlük yaşamdaki dünya elimizden kayıp gider ve yuvamız kendimize yabancı hatta tekinsiz bir hâle bürünür. Dünya oyununda severek oynayan bir oyuncu iken anlamsızlık hissini sürmesiyle oyundan çekiliverir sadece bir izleyici olarak dünyadaki yeni konumumuzu alırız.

Bu gibi durumlarda kaygı alışageldiğimizden farklı olarak karanlık gibi ürkütücü bir atmosfer ya da gece terlemeleri gibi bedensel ifadelerle birlikte gelip hayatımıza çöreklenmez. Çoğu zaman sakin ve dingin bir anımızda bizi anlamsızlık hissiyle birlikte yakalar, kendimizi içinde bulunduğumuz dünyayla tamamen ayrı bir yere düşmüş olarak buluveririz. Dasein/Kaygı bu noktada bireyseldir ve sadece sarmaladığı kişinin farkındalığındadır.

Bu tür bir varoluşsal kaygı bazen de ilk özgürleştirici deneyimimiz hâlinde ortaya çıkar. İnsanın kendisi olmaya giden yoldaki ilk adımıdır. Özneyi diğer şeyler ve etrafındaki insanlardan bağımsızlaştırarak "kendi hakkında kendi için" düşünebilmesini sağlar (**Crtitchley ve Schürman, 2008**).

Kierkegaard'a göre de kaygının nesnesi hiçliktir (**Akış, 2014**). Kaygı üstü örtük olarak da olsa daima buradadır. Burada bahsedilen kaygı ontolojik bir kaygı olup başka birşeyden kaynaklanmaz. Bu nedenle psikoterapi ve diğer tedavi yaklaşımlarının ontolojik kaygının üzerinden gelemeyeceği öne sürülür. Psikoterapiyle korkunun sıklığı ve yoğunluğu değiştirilebilir. Kaygı ise varoluşsal olduğu için ancak uygun bir yere yerleştirilebilir (**Akış, 2014**).

David Hume'un korkuyla ilgili kavramsallaştırmaları incelendiğinde ise korkuyu belirli durumlarla ilgili olasılıklara ilişkin bir yaklaşım olarak ele almayı uygun bulduğu görülür. Kişi korkuyu kolayca tehditle ilişkilendirir. Tehdit; sosyal/fiziksel olarak çevreden yalıtılma, esas/temel olanın yıkımı veya tahribatı,

hatta ölüm şeklinde kişinin karşısına çıkabilir. Korku gelecekte olana ilişkin duygusal bir yaklaşımdır. İlkel bir duygu olup olmadığı ya da insanın varoluşuyla ilgili temel bir duygu olup olmadığına bakılmaksızın potansiyel bir tehditin gerçekleşmesine hazırlanma ya da tepki koyma olarak gerçekleşen ikincil bir süreçtir.

Korkunun psikolojik/felsefi bakımdan irdelenmesinde çoğunlukla korku nesnesi ve korkutucu olan üzerine odaklanılmaktadır. Korkutucu olan, korku içindeki özne için olumsuz bir durum olarak aksettirilir. Ancak korkuyla ilgili düşüncelerin olumsuzluğu sadece korkunun nedeninden değil korkunun kendisinden de kaynaklanır. Yani gözden kaçırılmaması gereken bir başka olgu da korkunun kendisinden korkmaktır. Fenomenolojik olarak korku duymak dünyalı olmaya ilişkin yapısal bir özelliktir. Korkunun tedavisinde esas korkulanın korku duymak olması çoğunlukla gözden kaçırılmaktadır.

Korkudan korkunun öğrenilmesi:

Marksist Psikolog Dieter Duhm, *Kapitalizmde Korku* adlı kitabında korkuyu "psikolojik ve psikoanalitik" açıdan inceler (**Duhm, 2002**). Bu kitapla ilgili bir makale yayınlayan Aziz Nesin, Türkiye'nin yakın tarihindeki korku iklimi içinde çeşitli biçimlerde beliren korkudan korku durumunun politik eylemliliği nasıl etkilediğine dair çok canlı örnekler vermiştir (**Nesin, 2009**). Makalesine bireysel korkudan korkuyu örnekleyerek başlar. "Çok karanlık bir gecenin sessizliğinde mezarlıktan geçerken korkmanın hiçbir ussal nedeni yoktur. Oradan geçerken birden bir kedinin önümüzden sıçraması bizi korkutabilir ve bu korkunun ussal nedeni sıçrayan kedir. Gece karanlığında mezarlıktan geçerken yüksek sesle şarkı söylemeyi gereksinmemiz, ussal nedeni olmayan korkudan korkumuza karşı kendimizi savunma içgüdümüzün belirtisidir". Gece karanlığında mezarlıktan tek başına geçen insanın korkulacak ussal hiçbir neden yokken yine de korkması, kaynağı bireysel olan korkudan korkuya verilebilecek iyi bir örnektir. Dieter Duhm ve Duhm'un kitabına ilişkin makalesinde Aziz Nesin, daha da ileri giderek bireysel korkudan korkunun da temelini toplumsal korkudan korku olduğunu ileri sürer. Dieter Duhm'a göre toplumsal kaynaklı korkudan korku, toplumu oluşturan bireylerin, toplumsal gücün ve varlıkların ortaklaşa sahibi olamamasından, onlardan yararlanamamasından dolayı toplumsal güç ve varlıklara yabancılaşmasından doğar. Bu nedenle birey kendisine yabancılaşmış ve kendisinin yabancılaştığı toplumsal güçlerin kendisini ezmesinden, baskı altında

tutmasından korkar (Nesin, 2009). Aziz Nesin bu tür korkuya Türkiye tarihinden örnekler verir. "Bu durumda korkudan korkuya kapılmış olan birey toplumsal güçlere öylesine yabancılaşmıştır ki, örneğin, resmî damgalı zarftan, resmî yazıdan, resmî kişilerden, üniformalılardan (bekçiden, candarma erinden, gümrükçüden, belediye zabıtasından, hatta dolmuş değnekçisinden bile), karakoldan, hükümetten, vergi dairesinden, kısacası toplumsal gücü simgeleyen ya da simgelediğini sandığı her şeyden, her insandan, her yapıdan korkar." Bu korku bireyin kraldan çok kralcılık yapmasına yol açabilirken, kendisi gibi ezilen diğer bireylerle dayanışmasının önünde de ciddi bir engel oluşturabilir. Son yıllarda benzerlerini sıkça duyduğumuz aşağıdaki iki olayı da bu durumun güncel örnekleri olarak sayabiliriz. "Belediye zabıtasından kaçan su satıcısının metro-büsün altında kalarak ölmesi, birkaç ay sonra başka bir zabitanın başka bir işportacıyı kovalarken metro-büsün altında kalması".

Dieter Duhm "*Kapitalizmde Korku*" adlı kitabında kapitalizmin ürettiği korkudan korku meselesini ve kökenlerini anlatmıştır. Bireysel kaynaklı korkudan korkunun insanlık tarihi boyunca her dönemde insan olmaya içkin bir durum olarak yaşandığını, kapitalizm ile birlikte oluşan sınıflı toplumların da toplumsal korkunun oluşmasına zemin hazırladığını ileri sürmüştür. Dieter Duhm, sosyalist yönetimlerin sınıfsız toplumları yaratmalarına rağmen nevrotik korkuyu (korkudan korkuyu) ortadan kaldıramamalarını ise şöyle açıklar: "Solcular, temelde burjuva ve çocuksu (infantil) olan ruhsal yaşamlarında esaslı bir devrim yapmadıkları sürece, usdışı otoriteyle çocuksu korkunun iç içeliği ve etkileşmesiyle birlikte burjuvanın bütün ruhsal pisliği aralarında cirit atmayı sürdürecektir".

Sermaye Korkaktır

Dieter Duhm, toplumsal kaynaklı korkudan korkunun doğasını keşfetmek için onun yaratıcısı olan yönetimin doğasına bakmayı önerir ve kapitalizmin kendi doğası gereği ürettiği korkudan korkunun asıl kaynağının sermaye olduğunu öne sürer. Sermayenin kaynak olma özelliğini de korkaklığına atfetmektedir. Sermayenin korkusunun nedenini de varlığını emekçinin yarattığı ve sürekli sömürülgelen artıdeğerlere borçlu olmasına bağlamaktadır. Varlığını sürdürebilmek için de sürekli büyümeye mahkûmdur. Durmadan büyüebilmesi de sözde "istikar, iş barışı ve güven ortamını" gerektirir. Sermayenin arzusu olan istikrar aslında sürekli artan fiyatların istikrarsızlığının sürebilmesi ve halkın da

bu durum karşısında sürekli olarak sesini çıkarmadan baş eğmeyi sürdürmesidir. Sermayenin "barış" ise biçimsel sözde örgütlenmelerle emekçi örgütlenmelerinin uykuda bırakılması, halkın edilgen bir "barış" içinde yaşamaya istekli hâle getirilmesiyle mümkündür. Sermayenin istediği sözde güven ise arkasına sığınarak sömürünün sürdürülmesine olanak veren, yukarıda da sözü edilen, uğruna bireyin hak ve özgürlüklerinden gönüllü olarak vazgeçtiği, toplumun yeni kutsalı olarak üretilen güven ortamıdır.

Türkiye toplumunda ise toplumsal korkudan korkunun kapitalizm dışında pek çok farklı kaynağı olabileceğini tahmin edebiliriz. Osmanlı imparatorluğu döneminden kalıtılan despotizmin ürettiği korkuya, Cumhuriyet tarihinin hiç de azımsanmayacak uzunlukta bir kısmını oluşturan sıkıyönetimler ve olağanüstü hallerle geçen dönemlerin militarizm atmosferinin ürettiği korkudan korku da eklenmiştir. Aziz Nesin sözü edilen makalesinde, çoklu kaynakların üreteceği Türkiye'deki korkudan korku atmosferini, sürekli yeniden üretilen ve toplumun bireyleri tarafından içselleştirilen baskı ve zor kültürünün doğurduğu ters gelenek, görenek ve tabuların (dinsel, cinsel ve askeri) ve daha başka zorbalıkların daha da yoğunlaştırdığını ileri sürer.

Bütün bu korku kaynaklarının yarattığı toplam etkinin sonucunda oluşan, psikolojide bireysel bir kavram olarak ele alınan, konuşma dilinde kimi zaman vicdan, ahlak olarak adlandırılabilen "üstben" kavramına muadil olarak önerilen "içtimai/toplumsal vicdan" oluşur. Eric Fromm da bu toplumsal "üstben"i "otoriter vicdan" olarak adlandırmıştır (Fromm, 2014). Bu "toplumsal üstben" din, gelenek, vatan sevgisi, namus, güvenlik gibi baskı kaynağı olarak kullanılan kutsalların etkisiyle biçimlenerek, toplumsal korkudan korkunun "toplumsal vicdan" adı altında eyleyerek yaşanmasını sağlamaktadır. Dieter Duhm'a göre, birey nasıl "üstben" ini içselleştirme yoluyla artık başkasının kendisini korkutmasına gerek kalmadan kendi kendini korkutacak yollar bulabiliyorsa, kurumlar, örgütler, birlikler ve sendikalar ve partilerin (tüm bunlara günümüzden basın ve yayın kuruluşlarını da ekleyebiliriz) de toplumsal üstbenleri sayesinde korkudan korkuyu içselleştirdiklerini öne sürer. Korkudan korkuyu içselleştiren tüm bu oluşumlar, özenetim, sansür mekanizmaları sayesinde tıpkı bireyler gibi hak ve özgürlüklerini kendiliklerinden terkederler. İdeolojik rıza üretimi kendiliğinden gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilemediği durumlarda ise imdada koşacak olan açık şiddettir. Açık şiddet bir

kere devreye girdiğinde daha önce içselleştirilmemiş olan otoriter vicdan geri dönüşümsüz bir biçimde içselleştirilir, arzu edilen rıza oluşturulur ve açık şiddet bir süreliğine sahneyi terkeder, terkederken de kendisini türlü çeşit yöntemlerle sanki hiç sahneye hiç gelmemişcesine unutturabilir.

Umutsuzluk-korku ilişkisi (öğrenilmiş çaresizlik): Kapitalizm ve diktatörlükler var olabilmenin, özgürce tüketebilmenin, güvenlik içinde yaşamının tek koşulunun mevcut düzenin sürdürülmesinden geçtiği fikrini pek çok araçla kitlelere benimsetmeye çalışırlar. Pekiyi, daha iyi bir yaşam düzeni alternatifini olmadığına kitleler nasıl inandırılabilir? İnsanların daha iyi bir dünyayı en azından hayal edebilmelerinin önüne nasıl geçilebilmektedir? Oysa umutsuzluk doğal bir ruhsal durum değildir. Var olmak için üretilmek durumundadır. Bu durumu kavrayabilmek için umutsuzluğu üreten ve sürdüren katpialist diktatörlük düzeninin bürokratik araçlarının yıllar içinde inşa edildiği gerçeğinin farkına varılması gerekmektedir. Bu bürokratik aparatın kökeninde tüm dünyadaki kapitalist-baskıcı düzenlerin liderlerinin umutsuzluğu ortadan kaldıracak sosyal hareketlerin oluşmasını ve büyümesini engellemeye yönelik takıntılı tutum ve önlemleri yatmaktadır. Bu önlemlerle mevcut düzene kafa turabilecek sosyal hareketlerin asla başarıya ulaşamayacağı yanılsaması yaratılmaktadır. Bu yanılsamanın devamı için de askeri güçlerin, kolluk kuvvetlerinin, hapisanelerin ve özel güvenlik şirketlerinin bize doğru yöneltilen silahları, gözetleyen kameraları, ve propaganda araçları ile bir korku iklimi, şovenizme uyum (konformizm) ve umutsuzluk atmosferini yaratması gerekir (**Graeber, 2009**).

Bu umutsuzluk üreticisi mekanizma ekonomik serbest düşüşler tasarlayarak insanın hayal gücünü parçalayarak yok eder. Alternatif bir gelecek tasavvur etme yetimizi köreltir. Gelecek hayallerimiz sürekli tüketimde bulunarak yeniden üretmeye koşullandığımız borçlarımızı ödemeyi sağlayacak parayı elde etmekle sınırlı kalır. Kapitalizmin baskısıyla tıkanan farklı bir dünyayı hayal etme kanalları nasıl açılacağı konusunda ilham verici örnekler oluşturan küresel adalet hareketleri yakın tarihte yerini almıştır. Doğrudan eylem prensiplerine dayanan radikal sosyal hareketleri izleyen katılımcı demokrasi uygulamalarına ABD'deki 50'lerin sonundaki sivil haklar hareketi, 70'lerin sonundaki nükleer karşıtı hareket, Uluslararası Para Fonu ve dünya bankasının dünyadaki toplumlar üzerindeki

etkisini ciddi şekilde sarsan 1999 Seattle protestoları ve 2000 yılında Washington'da Dünya Bankası toplantısı için düzenlenen protestolar örnek olarak verilmektedir.

Farklı bir dünya hayal etme kanallarını açmaya yarayan bu hareketler, baskıcı yönetim düzenlerinde hızla bastırılmaya çalışılır. Zira dikta rejimini arzulayan liderleri tabandan, halktan pompalanan demokrasi kadar dehşete düşüren başka bir şey daha yoktur. Özellikle sivil itaatsizlik ve doğrudan eylem prensiplerine dayanan mütevazı bir demokrasi hareketi oluşmaya görsün, oluşan tepki hep aynıdır. Basit tavizler verilmesiyle harekete geçen kitlenin geriliminde bir miktar azalma sağlanır ve bir sınır dışı askeri gerilim yaratılarak oluşan toplumsal hareket böylece bir savaş karşıtı harekete evrilmeye zorlanır. ABD'de 50'lerde görülen sosyal haklar hareketini Vietnam Savaşı'nın izlemesi, El Salvador ve Nikaragua'da yaratılan savaşın anti nükleer hareketi izlemesi, global adalet hareketini ise terör karşıtı savaşların izlemesi bu duruma verilebilecek örnekleri oluşturur (**Graeber, 2009**).

Güvenlik kaybı korkusu ve güvenlik iktidarının oluşumu:

Toplumsal korkudan korkunun bir başka kaynağı da yaratılan güvensizlik atmosferidir. Diktatörlük ve faşizm dönemlerinde güvenlik öncelikle bir ihtiyaç olarak belirlenir, bir değer olarak yüceltilir ve sonrasında kullanıma sunulan bir meta olarak dayatılır. Siyaset bilimci Dr. Lawrence Britt'in yirminci yüzyılın gördüğü en tipik faşist rejimleri incelerken saptadığı faşizmin 14 karakteristik özelliğinden biri de insan haklarının aşağılanması ve hor görülmesidir (**Britt, 2003**). Baskıcı bir yönetim altında yaşayan insanlar acil güvenlik "ihtiyacı" gereğince belirli durumlarda özgürlük ve haklarının göz ardı edilebileceğine ikna edilirler. Oysa ki insanın hakları ve özgürlükleri insana ait temel değerlerdir. İnsanlar temel hak ve özgürlüklerini kullanmak için kendilerini güvende hissetmeye gereksinim duysalar da güvenlik bir amaç olmayıp temel hak ve özgürlüklerini kullanmak suretiyle insanın varoluşunu gerçekleştirmeye giden yolda sadece bir araçtır (**Erdoğan, 2013**). Güvenlik asla bir değer olmadığı gibi, dayatıldan farklı olarak insanın varoluşu için özgürlükle eşit önemde değildir. Ancak faşist iktidarlarda güvenlik kavramı kutsal bir değermişcesine sunulur ve yüceltilir. İktidar sahibi tarafından halkın güvenliğini sarstığı iddia edilen düşünce ifadeleri ve eylemler halkın yukarıdan dayatılmış bu kutsalına bir saldırı olarak değerlendirilir ve eyleyen, ifade eden kişi bir

saldırgan olarak ifşa edilir, hedef gösterilir. Geçici olarak temel hak ve özgürlüklerin askıya alınabileceğine ikna olan kişiler özgürce eylemeyi bıraktıkları gibi, çeşitli eylemleriyle güvenliklerini sarstığı iddia edilen kişilerin özgürlüklerinin tutuklu yargılamalar, uzun süreli göz altılar, tecritte tutulma gibi uygulamalarla kısıtlanmasına veya yok edilmesine göz yumabilirler (**Gürbilek, 2015**). Bu kısıtlamalarla temel hak ve özgürlüklerden ülkenin bekaası için fedakârca vazgeçilmesi pahasına gerçekleşen ise devletin yönettiği bireylerin değil bizzat devletin kendisinin güvenliğinin artmasıdır. Ayrıca da değerler felsefesinde tanımlandığı üzere özgürlük değerli (değer koruyan) bir eylemde bulunma olanağı ise, başkalarının özgürlüklerinin hesapsızca kısıtlandığını gördüğü hâlde başkaldırmayan kişi insanı insan yapan onca değeri harcayarak eylediklerinde gerçekten özgür olabilir mi? Kaldı ki böyle dönemlerde güvenliklerini kaybetme korkusu demoklesin kılıcı gibi başlarının üzerinde sallandırılan bireylerin verili özgürlüklerinden kaçmak bir yana ötekilerin özgürlüklerinin kısıtlanması ve haklarının ihlallerine bizzat ortak olma zorunluluğu da hissetmeleri olasıdır (**Kucuradi, 2014**). Güvenlik iktidarları sırasında oluşan korku iklimi sırasında birey, zarardan kaçınma güdüsüyle koruduğu izleyici konumunun bir ötesine geçerek zalimin ortağı olabilir, ihbar mekanizmalarında kendinden beklenen yerini alır, kötülüğü sıradanlaştıran çarkın bir dişlisi hâline gelir. Sevgi Soysal'ın bir mektubunda dile getirdiği gibi "zulüm nedense seyircisi en az oyundur". Zulme seyirci kalanlar kısa bir süre sonra farkında olmadan oyuna katılıverirler. İnsanları birleştiren "huzur" ve "güvenlik" ideolojisi çoktan suçlu ve suçun sorumluluğunu tüm izleyicilerine paylaşmış, iktidar sahipleri artık ortak suçtan tek başına yargılanamayacağı için (Koca bir Alman halkı ya da Türk halkı tümünden suçlu olabilir mi? Milli refleksler suç sayılabilir mi?) aslında hiç yargılanmayacağına inanmanın soğukkanlılığıyla bireylerin özgürlük alanlarını daha da daraltmakta beis görmeyecektir (**Gürbilek, 2015**).

İnsanın devletin aldığı tedbirler sayesinde güvenliğinin sağlandığına ikna olması durumunda bile gerçekten kendini güvende hissetmesi olası mıdır? Sözde güvenliğinin sağlanması için sürekli olarak özgürlüğü budanan kişi yeni kısıtlamalara uğrama korkusuyla temel hak ve özgürlüklerinden kendisine izin verilenleri de gerçekten kullanma cesaretini gösterebilecek midir? Kim bilir, belki de kişi, korkudan korku galip geldiğinde kendi tedbirini devletinden önce davranıp alacak, kendine verili dar alanda dahi eylemeyerek özgürlük alanını daha da daraltacaktır. Alexis de Tocqueville, bireylerin toplumsal/

politik yaşama anlamlı bir biçimde katılmanın tüm olasılıklarını yitirdiklerini düşündüklerinde iktidarın bireylerin politik eylemliliğini antipolitik bir formda görülen "demokratik despotizm" olarak adlandırılabilen bir kültürel popülizmle devşirdiğini ileri sürmüştür. Burada vaadilen güvenlik ve istikrardır ve bileşenleri de aynılık, aklın dışarıda tutulduğu, korkudan korkuyla birlikte yenilik arama davranışının saf dışı kaldığı, zarardan kaçınma biçiminde eyleminin temel eyleme biçimi olduğu bir vatanseverlik biçimidir. Demokrasinin dili ve ritüelleri egemenliği hikmetinden sual olunamayan kurumsallaşmış bir güce dayalı politik sistemi maskeleyen için kullanılır (**Wolin, 2010**). Politik felsefeci Sheldon Wolin bu durumu "inverted totalitarianism" (ters yüz edilmiş totaliterlik) olarak adlandırır.

Özgürlükten kaçış

Eric Fromm'a birey göre dünya üzerinde yalnız olduğunu farkettiğinde kendisini soyutlanmış hissederek ve yoğun bir kaygı duyar. Güvenlik duygusundan bir şekilde yoksun kalmıştır. Fromm'un tarif ettiği özgürlükten kaçış mekanizmaları bir nevi bu güvenlik duygusunu yeniden yakalamayı hedeflemektedir (**Fromm, 1996**).

Bireyin hissettiği yalıtılmışlık, kendisi dışındaki dünyayı bütünüyle ayrı bir varlık olarak görmesiyle başlar. Bu durumda kendisini dayanılmaz bir biçimde yalnız ve güçsüz hissedebilir. Bu hissi yenmek üzere önünde iki yol belirlemektedir. İlk yoldan ilerlemek bireyi "olumlu özgürlük" denilen konuma ulaştırabilir. Bu konumda kişi dünyayla kendiliğinden bir ilişki kurabilmektedir. Bunu sağlayansa kendine özgü coşkusunun, duygu ve düşüncelerinin içten bir ifadesine fırsat bulabilmesi, sevgi ilişkisi kurabilmesi ve çalışma etkinliğidir. Birey kendi özgünlüğünden ve özgürlüğünden vazgeçmeksizin insanla ve dünyayla yeniden ilişkilenenin bir yolunu bulur (**Fromm, 1996**). Yalnızlık hissinden onu kurtarabilecek ikinci yol ise özgürlüğü ve özgünlüğünden vazgeçerek bireysel benliği ile dış dünya arasındaki boşluğu ortadan kaldırmaktır. Boşluğu ortadan kaldırmak asla dünyayla yeniden ilişkilenecek anlamına gelmemektedir. Boşluktan kaçış yolunun belirleyici özelliği, aniden ortaya çıkan tehditkâr bir durumun yarattığı korku hâlindekine benzer biçimde zorlayıcılıktır. İkinci yoldan gitmenin diğer bir özelliği de bireyselliğin ve kendilik bütünlüğünün teslimidir. İkinci yol özgürlüğü kaybettirmesi nedeniyle gerçek bir çözüm değildir. Dayanılmaz kaygıyı yatıştırarak yaşamı olanaklı kılmasının bedeli olumlu özgürlüğün kaybıdır. Kaygıdan kurtulmanın bedeli zorunlu ve otomatik etkinliklerle giden bir yaşamla

ödenir. Kaçış mekanizmalarından bir kısmı toplumsal önem taşır. Bunlardan ilki olan yetkecilikte birey, bireysel "ben" in yoksun bırakıldığı gücü yeniden elde etmek üzere yitirmiş olduğu birincil bağların yerini dolduracak ikincil bağları elde etmek için kendi bağımsızlığından vazgeçerek kendi dışında bir şey/kimse ile kaynaşma eğilimindedir. Bireyler düzenli olarak kaynaşmaya çalıştıkları kişilere/güçlere büyük ölçüde bağlı daha doğrusu bağımlı olduklarını dile getirirler. İradi eylemlere değil bu kaynaşılmak istenen yapıların buyruklarına boyun eğecek konumda hazır bulunurlar.

Fromm tarafından özgürlükten kaçış için kullanılan öne sürülen ikinci düzenekse yıkıcılıktır. Birey kendisiyle karşılaştırmak zorunda hissettiği bütün nesnelere ortadan kaldırmak ister. İçinde bulunduğu soyutlanmışlık ve güçsüzlüğe ikincil ortaya çıkan kaygı hâli ve yaşamıyla ilgili engellenmişlik hissi yıkıcı eğilimlerin asıl kaynağıdır. Kaygı hâlinin kaynağı bazen tek bir kişinin yarattığı yaşamsal çıkarılara yönelik bir tehdit olarak somutlaşır. Kimi zaman da kişi dış dünya tarafından sürekli olarak tehdit edildiğini hissettiğinde kaygı da süregenleşir. Yalıtılmış ve güçsüz bireyin süregen kaygı hâli kişinin yıkıcılık eğiliminin de kalıcılığına neden olur.

Özgürlük arayışı bu yollarla nasıl bastırılıyorsa insanın doğasında var olan bir eğilim olan adalet ve hakikat arayışının da toplumsal üstbenin içselleştirilmesi yoluyla bastırılılabileceğini de ileri sürer Fromm. Çocuğun bireyselleşme aşamasında hissettiği güçsüzlük döneminde nasıl özgürlük arayışı gelişebilme imkânı buluyorsa adalet ve hakikat arayışı da bu dönemde kendini var edebilmektedir. Bireyselleşme sürecinde yalıtılmışlık ve güçsüzlüğün acısıyla ortak yaşama sığınma, çekilen acıyı bir süre için hafifletse de ortadan kaldıramaz. Özgürlük arayışı gibi hakikat arayışı da fizikötesi bir güç değildir ve doğal yasalarla açıklanamaz; bireyselleşme sürecinin ve kültürün gelişmesinin kaçınılmaz sonucudur. Fromm, yetkeci dizgelerin bile özgürlük ve hakikat arayışını doğuran temel koşulları ortadan kaldıramayacağını ileri sürmektedir. Aslında bireyin tekrar elde etmeyi amaç edindiği kendi gücü büyük ölçüde, kendisi ile ilgili hakikatleri bilmesine bağlıdır. Kendisine ve dış dünyaya ait hakikati bilme isteği yetkeci kültürün oluşturduğu sis perdelerinin ardında kaybolup gider. Bireysel ve toplumsal yaşamın temel sorunları herkesin anlayabileceği ölçüde basitken sis perdeleri arkasında yalnızca bir "uzmanın" anlayıp anlatabileceği

karmaşık bir konuma getirilir, insanın kendine ve dış dünyaya ait hakikati araştırıp bulabilme yetisine inancı tamamen yok olur. Eyleyebilmek hatta düşünebilmek için bir uzmanın hakikatin ne olduğunu ve bu hakikat karşısında nasıl davranılması gerektiğini bildiren açıklamalarını bekleyedurur, yetkili ağızdan çıkan her söze çocuksu bir biçimde inanmaya başlayabilir, kendi başına düşünme ve geleceğiyle ilgili karar verme iradesi elinden alınmıştır (**Fromm, 1996**).

Korkudan korkuyu yenmek ve itaatsizlik

Arendt, insanın belirli bir toplumun üyesi olarak doğduğunu, en azından başlangıç için bu toplum tarafından kabul edilip orada kendini yurdunda hissedebilirse yaşayabileceğini ileri sürer (**Arendt, 2014**). Arendt'e göre, örtük de olsa içine doğduğu toplumun kurallarıyla ilgili kabulü her yeni doğanın gerçekliğidir. Arendt'in varlığını ileri sürdüğü bu suskun uzlaşma sayesinde birey yaşamda kalabilmektedir. Bu durumda bir seçim ya da gönüllülük söz konusu değildir ve bireyselleşme süreci bu kabulün korunaklılığı altında gerçekleşir. Asıl olan bireyselleşme sonrasında zorunlu kabulün bir gönüllülük hâline dönüşüp dönüşmeyeceği sorusudur. Arendt gönüllülüğün ancak içinde yaşanılan toplumun yetişkin bir birey olmuş kişiye yasal ya da de facto aykırı olma olanağı verebilmesi durumunda söz konusu olabileceğini bildirmiştir. Toplumun kurallarına karşı çıkabileceğini bilen bireyin karşı çıkmamayı seçtiğinde aslında rıza gösterdiğiyle ilgili farkındalığı olduğunu da ileri sürer. Eric Fromm'un özgürlükten kaçış iklimini oluşturduğunu söylediği yetkeci kültürde ise bireyin iradesi elinden alındığı için gönüllülük, aykırılık ya da bilinç düzeyinde bir rızadan artık söz edilemez (**Fromm, 1996**). Hobbes, toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunun egemenlerle kendi güvenliklerinin sağlanması karşılığında bütün haklarından ve iktidardan vazgeçerek bir tür toplumsal sözleşme yaptığını öne sürmüştür (Hobbes modeli toplumsal sözleşme). Hobbes, küçük korkulara karşı tek bir üstün korkunun, devletle özdeşleştirilecek bir korkunun düzen için şart olduğunu düşünüyordu (**Hobbes, 1992**).

Toplumsal korkuların yenilebilmesinin ve bu tür bir toplumsal sözleşmenin rafa kaldırılmasının imkânları yaratılabilir mi? Fromm'un yetkeci kültürlerde dahi özgürlük ve hakikat arayışını doğuran temel koşulların ortadan kaldırılamayacağı varsayımı kabul edilirse bireyin rızasıyla ilgili farkındalığının sağlanması durumunda itaat etme

zorunluluğunun da ortadan kaldırılabileceği ileri sürülebilir. Arendt, gerçekte sadece bir çocuğun itaat edebileceğini öne sürerken, erişkinin "itaat" ederken aslında "itaati" talep eden otoriteyi desteklediğini de belirtmektedir (Arendt, 2014). Buna göre itaat eden erişkinin aynı zamanda otoritenin bireyin hak ve özgürlüklerine karşı işlediği suçlara da dolaylı olarak destek veriyor olacağı sonucu da çıkarılabilir. Thoreau bu meseleyi yurttaşların mevcut otorite ya da yasalarla olan ahlaki ilişkilerine göre değil, kişisel vicdan ve bundan doğan sorumluluğa göre tartışır (Thoreau, 2014). İnsanın kendisini otoritenin edimlerinden kaynaklanan kötülüğün yok edilmesine adanmış zorunluluğu olmasa da en azından haksız bir ilişkinin aracı olmamak üzere bir sorumluluğu olduğunu ileri sürer. Böylesi bir araçsallaştırılmaya maruz kalan kişinin itaat etmeyi reddedip bireysel vicdanın taleplerini dinlemesi gerektiğini önerir. İtaatsizlik ediyor olduğunu hisseden birey bu durumda bireysel benliği ile içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olması arasında bir çelişki hissedebilir ve "iyi insan" ya da "iyi yurttaş" ılıktan taviz verdiğini düşünebilir ve bu durumda itaati çağırarak korku yeniden gündeme gelebilir. Ancak bu çelişkiyi aşmak üzere Arendt Aristoteles'in "iyi insan ancak iyi bir devlette iyi bir yurttaş olabilir" sözünden yola çıkılabileceğini ileri sürmüştür. "İyi insan" olma durumunun ancak insanın kendi benliğine olan ilgisiyle mümkün olabileceğini söylemektedir (Arendt, 2014). İnsanın korkularına rağmen haksızlığa karşı direnme gücü ve buna göre davranma sorumluluğu sadece haklı haksızdan ayırt edebilme yeteneğine değil aynı zamanda da insanın kendi benliği ile ilişkisinin niteliğine bağlıdır. Bu ilişkinin niteliğinin iyileştirilmesi sadece bireysel korkuların değil toplumsal korkuların da yenilebilmesi için kaçınılmazdır. Bireysel edimlerdeki ve düşüncedeki özgürlük ancak böyle bir ilişkinin varlığı ile mümkün olabilir. İnsanın özgürce düşünebilmesi itaat etmemeyi seçebilme yetisinin ön koşuludur. Otoritenin güç uygulamasından korkmak kişinin eylemlerinde özgür olmasının önünü tıkarken korkudan korku düşünce özgürlüğünün önünde engel oluşturur. O nedenle korkuların, korkudan korkma hâlinin ve korkuların bireysel kaynağı ile ilgili farkındalığın kazanılması korkudan özgür olmanın ilk aşamasıdır.

Dieter Duhm'un da öne sürdüğü gibi bireysel korkuların klinik olarak ele alınmasında da esas olarak insanın benliğiyle ilişkisinden yola çıkılır. Dieter Duhm, psikanalitik yönelimli her psikoterapi ekolünün görevinin bireyin korkusunu bastırmasının

ve korkuya karşı zırh kuşanmasının temelinde yatan kişinin öz yaşam öyküsünde yer alan düğümün çözülmesi olduğunu söylemiştir. Benliğin bilinç dışı dalgalanmalara verdiği sürekli savunma mücadelesinden kurtarılabilmemesinin ve katı gerçeklikle arasındaki uyumsuzluklara yönelik güçlendirilmesinin temel hedef olduğunu ileri sürer. Korku Duhm'un da katıldığını bildirdiği gibi ancak korkan kişinin korku durumunun içine girebilmesiyle etkisini yitirebilecektir. Psikoterapi ancak korku ile ilgili davranışlarımızın altında yatan korku durumunu keşfetmemiz macerasında yol göstererek faydalı olabilecektir. Duhm, çocuklukta oluşan üstbenin oluşumuyla içe alınan dıştaki korku kaynağının (anne-baba) politik mücadelede güç uygulayan otoriteye karşılık geldiğini ileri sürer (Duhm, 2002). Büyürken içinden geçtiğimiz çatışmalarda üstbenin tüm güçlülüğü çatışılan figürlere nasıl yansıtılıyor ve çatışılan kişi karşı konulamayacak güçteki anne-baba figürüne dönüşüyorsa mücadele edilen toplumsal otoriteye de anne-babanın zor uygulayan tüm güçlülüğünü yansıtırız. Bu nedenle otoriteyle mücadelemiz bir yerde kaynakta ki korku durumuna girmek anlamına gelmektedir. Mücadelenin kendisi bir düzeltici deneyim olarak kendilerinden korkulan kişilerin (otorite yerine konulabilecek amirlerin, kurumların, iktidarların) bilinçdışımızın bizi yanılttığı kadar güçlü olmadığını görmemizi sağlayarak işlev görmektedir. Dış otorite ve üst ben arasındaki bu ilişki kişiyi eylemekten alıkoyan "üstben" i ve dış otoriteyi eşzamanlı olarak güçsüzleştirilmektedir.

Duhm, toplumsal korkuların yenilebilmesi içinse toplumu oluşturan bireylerin kendilerine ait güç ve yeteneklerinin kendilerini bir üyesi olarak kabul ettikleri toplumun gücü olduğuna inanması gerektiğini öne sürmüştür. Burada söz konusu olan içinde yaşadığı topluma olan yabancılaşmasının ortadan kalkmasıdır. Bu şekilde bireyin toplumsal güçlerin de kendi gücü olduğunu keşfetmesi mümkün olabilecektir. Dayanışmasının mümkün olduğu bir topluluk içinde birey özne olduğunun ve toplumsal ilişkileri etkileyebileceğinin ve değiştirebileceğinin bilincine varır. Otoriter düzene karşı politik mücadelede içinde yaşama özlemi duyulan toplumu yeniden inşa etme ve kurmakta bireyin kendisini bir özne olarak görmesi yaşamaldır. Duhm'un da öne sürdüğü gibi, bu olumlu politik çalışma içinde yıkıcı toplumsal otoritelerin psikişik bakımdan iktidarsız bırakılması ve "ben" in "üstben" in zincirinden kurtulabilmesi mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Akış, Y.** (2014) *Soren Kierkegaard'da Kaygı Kavramı*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H.** (2014) "Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk" *Kamu vicdanına çağrı sivil itaatsizlik*. Coşar Y.(Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barbalet, J., Demertzis, N.,** (2013) *Collective Fear and Societal Change, Emotions in Politics*, Palgrave Studies in Political Psychology series pp: 167-185.
- Britt, L.** (2003) *Fascism Anyone?*, "Free Inquiry, Spring 2003, <https://ratical.org/ratville/CAH/fasci14chars.html>.
- Crtitchley, S., Schürman, R.** (2008) *On Heidegger's Being and Time*, Levine S(ed.), London:Taylor and Francis.
- Duhm, D.** (2002) *Kapitalizmde Korku*, Şölçin S(Çev.), Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Erdoğan, M.** (2013) *Anayasal-Demokratik Bir Rejimde Özgürlük ve Güvenlik*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:12 Sayı: 24 Güz 2013/2 s. 21-29.
- Ekman, P., Cordaro, D.** (2011). *What is meant by calling emotions basic*. *Emotion Review*, 3(4):364-70.
- Fromm, E.** (2014) *İtaatsizlik üzerine*, Çev:Nurdan Soysal, İstanbul, Say Yayınları, 2014.
- Fromm, E.** (1996) *Özgürlükten Kaçış*, Çev:Şemsa YeğİN, İstanbul, Payel Yayınları,1996
- Graeber, D.** (2009) *Direct Action: An Ethnography*, Edinburgh, AK Press.
- Gürbilek, N.** (2014) *Sessizin Payı*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hobbes, T.** (1992) *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hume, D.** (2000) *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Johnson, A.** (2013) *P, Heidegger Üzerine*, Esenyel A.(Çev.), Ankara: Sentez Yayınları.
- Kuçuradi, İ.** (2014) *Uludağ Konuşmaları, Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları, Türkiye Felsefe Kurumu*,Ankara.
- LeDoux, J.** (2015) *Anxious: Using the Brain to Understand and Treat Fear and Anxiety*, NewYork: Penguin Books.
- Nesin, A.** (2009) *Korkudan Korkmak*, İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Thoreau, H.** (2014) D. "Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine". *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wolin, S.** (2010) *S. Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton University Press.<http://t24.com.tr/k24/yazi/soysal-mektuplar,949>.